

УДК 82
ББК 83.3Т

**МАСЪАЛАҲОИ
МАТНИШНОСИИ
ЯК ҲИКОЯТИ “БЁСТОН”**

Сатторова Нилуфар Мавлониддиновна,
муаллимаи кафедраи умумидонишгоҳии забони
тоҷикии МДТ “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба
номи академик Б. Фафуров” (Тоҷикистон, Хуҷанд)

**ПРОБЛЕМЫ
ТЕКСТОЛОГИИ ОДНОГО
РАССКАЗА ИЗ «БУСТОНА»
СААДИ ШИРАЗИ**

Сатторова Нилуфар Мавлониддиновна,
преподаватель общеуниверситетской кафедры
таджикского языка ГОУ «Худжандский
государственный университет имени академика
Б.Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)

**THE PROBLEMS OF
ONE SHORT-STORY
TEXTOLGY FROM SAADI
SHIRAZI'S “BUSTON”**

Sattorova Nilufar Mavloniddinovna, lecturer of the
All-University department of the Tajik Language under
SEI “Khujand State University named after
academician B.Gafurov”(Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: z.halimjon@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: “Бӯстон”-и Саъдии Шерозӣ, матнишносӣ, муқоисаю муқобилаи нусхаҳо, Ғуломхусайни Юсуфӣ, Ҳамидризои Маҷидободӣ, Муҳаммадалии Фуруғӣ, наишрҳои “Бӯстон”

Як ҳикояти “Бӯстон”-и Саъдии Шерозӣ (асри XIII) дар асоси даҳ нусха: наишрҳои эронӣ, аз ҷумла наишрҳои Ғуломхусайни Юсуфӣ, Ҳамидризои Маҷидободӣ, Муҳаммадалии Фуруғӣ ва наишрҳои тоҷикӣ ба монанди Садриддин Айни, Абдусалом Деҳотӣ, Абдуманнони Насриддин ва ғайраҳо бо ҳам муқоисаю муқобила карда шудаанд. Бояд зикр кард, ки дар 22 байти мавҷудбудаи ҳикояти мазкур танҳо дар понздаҳ байт ихтилофот пайдо гардида, дар абёти дуюм, чорум, даҳум, ёздаҳум, сенздаҳум, чордаҳум ва ҳаҷдаҳум дигаргунӣ ба назар нарасид. Баъд аз муқоисаи нусхаҳо маълум гардид, ки бо вучуди дар баъзеи байтҳо ихтилофот мавҷуд будан, мазмуну мақсади асосии ҳикоят халал наёфтааст ва наишрҳои эронии Ғуломхусайни Юсуфӣ, Муҳаммадалии Фуруғӣ, Муҳаммад Ҳазоилӣ, Ҳамидризои Маҷидободӣ, инчунин наишри тоҷикии Абдуманнони Насриддин нисбати дигар наишрҳо боэътимодтаранд, зеро онҳо дар асоси нусхаҳои хаттӣ интишор гардидаанд.

Ключевые слова: «Бустон» Саади Ширази, текстология рассказа, сопоставительный анализ, Гуломхусайн Юсуфи, Хамидризо Маджидободи, Мухаммадали Фуруғи, издания «Бустона»

Осуществлен текстологический анализ одного рассказа из книги «Бустон» («Цветник») Саади Ширази (XIII в.) на основе десяти его изданий: иранских, в частности Гуломхусайна Юсуфи, Хамидризо Маджидободи, Мухаммадали Фуруғи и и др., и таджикских, в том числе Садриддина Айни, Ибрахима Ализода, Абдусалома Деҳоти, Абдуманнона Насриддина и др. Отмечается, что из 22-х бейтов, составляющих рассказ, разночтения наблюдаются в 15 бейтах, за исключением 2, 4, 10, 11, 13, 14, 18-го бейтов. Особо подчеркивается, что, хотя в разных изданиях рассказа встречаются многочисленные варианты бейтов, однако принципиальные разночтения, изменяющие смысл изучаемых бейтов, отсутствуют. Другими словами, нигде разночтения не нарушают логику и последовательность рассказа. Согласно сопоставительному анализу делается вывод, что в изданиях Гуломхусайна Юсуфи, Мухаммадали Фуруғи, Мухаммада

Хазоили, Хамидризо Маджидободи (иранские издания) и в таджикском издании Абдуманнона Насриддинова представлен более убедительный и достоверный вариант рассказа, так как он опубликован на основе древнейших авторитетных списков.

Key-words: *Saadi Shirazi’s “Buston”, textology, correlative analysis, Gulomhusayn Yusufi, Hamidrizo Madjidobodi, Muhammadali Furughi “Buston” editions.*

The article is a textological analysis of one short-story from the book “Buston” (“Flower-Garden”) by Saadi Shirazi (the XIII-th c.) on the basis of ten editions: Iranian (in particular, by Gulomhusayn Yusufi, Hamidrizo Madjidobodi, Muhammadali Furughi and others and Tajik ones (Sadriddin Aini, Ibrahim Alizoda, Abdusalom Dehoti, Abdumannon Nasriddin and others). It is marked that out of 22 beyts composing the short-story, different readings are observed in 15 beyts; 2, 4, 10, 11, 13, 14, 18 ones exclusive. It is underscored especially that though numerous variants of beyts are occurred in different editions of the short-story, however, principle difference of readings changing the sense of the beyts studied is absent. In other words, nowhere difference in readings breaks logic and succession of the story. The conclusion is made that in the editions of Gulomhusayn Yusufi, Muhammadali Furughi, Muhammad Ghzzoli, Homidrizo Madjidobodi (Iranian ones) and in the Tajik edition of Abdumannon Nasridonov a more convincing and authentic variant of the short-story is presented as it is published on the ground of the ancientest authoritative lists.

“Бӯстон”-и Саъдии Шерозӣ яке аз сарчашмаҳои, ки инсонро ба дунёи ахлоқ, яъне ситоиши фурутанӣ, беаҳамият набудан ба ғами дигарон, кадр кардани тамоми ҷузъиёти олам, ҳамеша аз рӯи инсофу инсонгарӣ нигоҳ кардан ба муҳити зист, шукргузор будан аз он неъмате, ки Худованд бароямон ато кардааст, инчунин умри азизро беҳуда паси сар накардан ва бисёр дигар масъалаҳои, ки моро ба роҳи дурусти зиндагӣ хидоят мекунад, ворид месозад.

Зикр намудан бамаврид аст, ки мо хостем ихтилофоти як ҳикоятро дар дах нусхаи “Бӯстон” дида бошем. Ҳикояти интихобнамудаи мо низ ҷанбаи баланди тарбиявӣ дошта, бо мисраи “Чунон қаҳтсоле шуд андар Димишқ” оғоз гардидааст. Ҳангоми ошноӣ бо нусхаҳо ва муқоисаю муқобилаи ҳикоеҳои онҳо маълум гардид, ки умумият ва фарқияте байни онҳо мавҷуд аст. Пеш аз он ки дар бораи дигаргуниҳои хузурдоштаи ҳикоят сухан намоем, мақбул донистем, ки аввалан худӣ онро оварда, сипас, ба ихтисор дар бораи тафовути нусхаҳо баҳс намоем:

*Чунон қаҳтсоле шуд андар Димишқ
Ки ёрон фаромӯш карданд ишқ.
Чунон осмон бар замин шуд бахил,
Ки лаб тар накарданд заръу нахил.
Бихӯшид сарчашмаҳои қадим,
Намонд об, ҷуз оби чаими ятим.
Набудӣ ба ҷуз оҳи бевазана,
Агар баришудӣ дуде аз равзана.
Чу дарвеш бебарг дидам дарахт,
Қавибозувон сусту дармонда сахт.
На дар кӯҳ сабзӣ, на дар боғ шаҳ,
Малах бӯстон хӯрда мардум малах.
Дар он ҳол пеш омадам дӯсте,
Аз ӯ монда бар устухон нӯсте.
В-агарчи ба мукнат қавиҳол буд,*

*Худованди чоҳу зару мол буд.
Бад-ӯ гуфтам: «Эй ёри покизахӯй,
Чӣ дармондагӣ пешат омад? Бигӯй!»
Бигуррид бар ман, ки: «Ақлат кучост?
Чу донию пурсӣ, суолат хатост?!
Набинӣ, ки сахтӣ ба гоят расид,
Машаққат ба ҳадди ниҳоят расид?
На борон ҳамеояд аз осмон,
На бармеравад дуди фарёдхон».
Бад-ӯ гуфтам: «Охир, туро бок нест,
Кушад заҳр ҷоие, ки тарёк нест.
Гар аз нестӣ дигаре шуд ҳалок,
Туро ҳаст, батро зи тӯфон чӣ бок?»
Ниғаҳ кард ранҷида дар ман фақеҳ,
Ниғаҳ кардани олим андар сафех,
Ки: «Мард арчи бар соҳил аст, эй рафиқ,
Наёсояд ӯ дӯстонаш ғариқ.
Ман аз бенавоӣ наям рӯйзард,
Ғами бенавоён рухам зард кард.
Нахоҳад, ки бинад хирадманд, реш
На бар узви мардум, на бар узви хеш.
Яке аввал аз тандурустон манам,
Ки реше бубинам, биларзад танам.
Мунағғас бувад айши он тандуруст,
Ки бошад ба наҳлӯи ранҷури суст.
Чу бинам, ки дарвеши мискин нах(в)ард,
Ба ком андарам луқма заҳр асту дард.»
Якero ба зиндон барӣ дӯстон,
Кучо монадаш айш дар бӯстон?!*

Дар пешгуфтори китоби Ғуломхусайни Юсуфӣ доир ба ҳикояти мазкур чунин омадааст: “Дар олами “Бӯстон” ҳамаи афроди инсон бо якдигар ҳамдигар меварзанду ҳамдардӣ. Дар ҳақиқат он кас, ки аз ин фазилат бебаҳра аст, шоистаи ин мадинаи фозила нест. Ба ҳамин сабаб дар қаҳти соли Димишқ марде бо он ки худ дорост ва ниёзманд нест, аз ранҷи дигарон аз ӯ устухоне мондасту пӯсте. Ғами бенавоён рухи вайро низ зард кардааст. Нигоҳи ӯ бар дӯсте, ки аз дармондагии вай дар шигифтӣ аст, ниғаҳ кардани олим аст андар сафех. Ба назари ӯ вақте дӯстон дар дарёи мусибат ва тангдастӣ ғариканд бар соҳил будан чӣ осоише тавонад дошт?”

*Нахоҳад, ки бинад хирадманд, реш
На бар узви мардум, на бар узви хеш (7, 24).*

Бо мақсаде, ки ҳикояти зикрғфта дар чанд нусха ба кадом тағйирот вохӯрдааст ва кадом нусха мавриди қабул ҳаст, муайян гардад, ин ҷо нусхаҳои Саъдии Шерозӣ, “Бӯстон”, тасхеҳ ва тавзеҳи Ғуломхусайни Юсуфӣ (7, 58); Гузидаи “Бӯстон”-и Саъдӣ, “Дар орзуи хубӣ ва зебоӣ”, интиҳоб ва тавзеҳи дуктур Ғуломхусайни Юсуфӣ (3, 74-75); “Бӯстон” ва “Ғулистон”-и Саъдӣ”, бо кӯшиши Ҳамидризои Мачидободӣ (1, 320-322); Куллиёти Саъдӣ ба тасхеҳи Муҳаммадали Фуруғӣ (5, 333-334); Шарҳи “Бӯстон”, таълифи дуктур Муҳаммад Ҳазоилӣ (9, 107-109); “Достонҳои дилангез аз “Бӯстон”-и Шайх Саъдӣ”,

интихоб ва шарҳу нигориши насрии Абдуманнони Насриддин (4, 46-47); “Бӯстон” Шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ, интишороти байналмилалӣ “Алхудо” (10, 67-69); Саъдии Шерозӣ, “Бӯстон”, бо кӯшиши С. Айни, (6, 28-29); Саъдии Шерозӣ, Мунтахаби куллиёт, Иброҳим Ализода ва Абдусалом Дехотӣ (8, 179-180); Гулшани адаб, намунаи назми форсу тоҷик, асрҳои XIII - XIV, ҷ. 1. (2, 141-142) бо ҳам киёс карда шуданд.

Инак, оид ба чанд ихтилофи ҳикояти мазбур дар нусхаҳо назар меафканем.

1. Дар ҳамаи нусхаҳо миқдори байтҳо бар 22 баробар аст, илло як нусхаи Муҳаммад Ҳазоилӣ (9, 109), ки аз 21 байт иборат мебошад.

2. Дар бобати унвони ҳикоят бояд тазаккур дод, ки дар ду нусхае, ки ба Ғулумхусайни Юсуфӣ (3; 7) тааллуқ доранд, бо номи “Дар маънии раҳмат бо нотавонон дар ҳоли тавоноӣ” ном гирифтааст, аммо дар дигар нусхаҳо танҳо “Ҳикоят” ном гирифтаасту бас. Дар вақти муқоисаи нусах равшан гардид, ки нусхаҳои Ғулумхусайни Юсуфӣ (7; 3) бинобар аз як мусахҳеҳ будан, шабоҳати бисёр доранд.

3. Бояд тазаккур дод, ки дар ҳамаи нусхаҳо дар байтҳои дуюм, чорум, даҳум, ёздаҳум, сенздаҳум, чордаҳум ва ҳаҷдаҳум тағйирот ба назар нарасиданд, яъне ихтилофҳо танҳо дар 15 байти боқимондаи ҳикоят мавҷуд буданд.

Байти якум, дар аксари нусхаҳо ба гунаи зер аст:

*Чунон қаҳтсоле шуд андар Димишқ,
Ки ёрон фаромӯш карданд шиқ (1, 320; 2, 141; 3, 74; 4, 46; 5, 333; 6, 28;
8, 179; 9, 107; 10, 67).*

Танҳо дар яке аз нусхаҳои Ғулумхусайни Юсуфӣ чунин омадааст:

*Чунон қаҳт шуд соле андар Димишқ,
Ки ёрон фаромӯш карданд шиқ (7, 58).*

Бояд тазаккур дод, ки аз ҷойивазкунии калимоти ишорашуда маънӣ тағйир намеёбад, яъне мазмун он аст, ки соле дар Димишқ қаҳтсолӣ шудааст.

Байти сеюм дар нусхаҳо чунин аст:

*Бихӯшид сарчашмаҳои қадим,
Намонд об ҷуз оби чашми ятим (1, 320; 3, 74; 4, 46; 5, 333; 7, 58; 8, 179;
9, 108; 10, 67).*

*Бихушиқид сарчашмаҳои қадим,
Намонд об, ҷуз оби чашми ятим (6, 28; 2, 141).*

Инчунин дар мисраи дуюми баъзе нусхаҳо (1; 3; 6; 7) “Намонд об, ҷуз оби чашми ятим” аломати вергул мавҷуд буда, дар дигар нусхаҳо ба назар намерасад.

Оид ба шарҳи калимаи феълии “**хӯшидан**” дар нусхаи Ҳазоилӣ (9, 108) ва А. Насриддин (4, 46) “Бихӯшид – хушк шуд, бихушиқид” омадааст. Маълум мешавад, ки дар нусхаҳои дигар (2; 6) ҳодисаи забонии иловашавии ҳарф ба миён омадааст ва ё таҳиягарони матн чихати фаҳмотар гаштани матлаб таҳрире дар он ворид кардаанд, вале дар ҳар ду тарз ҳам мавзунии шеър ва ҳам мазмун тағйир намеёбад.

Байти панҷум дар нусхаҳои мавҷуда ба гунаи зайл омадааст:

*Чу дарвеши беварг дидам дарахт
Қавибозувон сусту дармонда сахт (2, 141; 6, 28; 8, 179).*

*Чу дарवेश беранг дидам дарахт
Қавибозувон сусту дармонда сахт (1, 320; 5, 333; 10, 68).*

*Чу дарवेश бебарг дидам дарахт,
Қавибозувон сусту дармонда сахт (4, 46; 3, 74; 7, 58; 9, 108).*

Зоҳиран, дарахти бебарг нисбати дарахти беранг дурусттар аст ва ин чо шоир дарахти бебаргро ба дарвеше, ки бенавою бечора аст, шабохат додааст. Бояд зикр кард, ки дар нусхаҳое, ки калимаи “дарवेश” бе иловаи бандаки изофӣ омадааст, мантиқан сахҳ мебошад. Дар байти мазкур санъати ташбеҳ ба кор рафтааст.

Дар *байти шаиуми* нусхаҳо ихтилофоти зер мавҷуданд:

*На дар кӯҳ сабзӣ, на дар боғ шах,
Малах бӯстон хӯрда, мардум малах (1, 320; 4, 46).*

*На дар роғ сабза, на дар боғ шах
Малах бӯстон хӯрду мардум малах (2, 142; 8, 179).*

*На дар кӯҳ сабзӣ на дар боғ шах,
Малах бӯстон хӯрда мардум малах (3, 74; 5, 333; 7, 58).*

*На дар роғ сабза, на дар боғ шах
Малах бӯстон хӯрда, мардум малах (6, 28).*

*На дар кӯҳ сабзӣ, на дар боғ, шах
Малах бӯстон хӯрду мардум малах (9, 108).*

*На дар кӯҳ сабзӣ, на дар боғ, шах,
Малах бӯстон хӯрда мардум малах (10, 68).*

Доир ба ихтилофи нусхаҳо дар мавриди калимаи “кӯҳ” ва “роғ” ҳаминро бояд зикр кард, ки калимаи “роғ” дар луғат маънои домани кӯҳ, чаманзор, марғзорро дошта, мазмунан, ҳар ду калима наздиканд, вале зоҳиран, асли матн “кӯҳ” аст ва Ғулумхусайни Юсуфӣ низ калимаи “кӯҳ”-ро интихоб намудааст.

Ихтилофи дигар байни калимаҳои “сабзӣ” ва “сабза” мебошад. Калимаи “сабзӣ” дар луғат маънои “сабз будан, ба ранги алаф” ва “сабза” -ғиёҳи тару тозаии ба гандум ва ҷави навхез монанд, ки аз замин чида нашуда бошад; сабзаи навхез, ғиёҳи акнун нешзада ва сабзида омадааст. Мавҷудияти ҳар ду навъи калима низ дар мазмуни байт мантиқан дуруст меояд.

Дар мисраи дуҷуми байти фавқ калимаи феълии “хӯрда” ва “хӯрду” омадааст ва аз ҷиҳати тобиши замони калимот фарқияти кӯчаке ҳаст. “Малах бӯстон хӯрда, мардум малах” гӯё ҳамзамонии амалро мефаҳмонад, яъне дар як замон малах бӯстонро хӯрдаасту мардум малахро. Дар навъи дуҷум: “Малах бӯстон хӯрду мардум малах” омадааст ва замони ҳодиса “аввал малах бӯстонро хӯрдаасту баъд мардум малахро”. Дар як нигоҳ, тарзи “хӯрда” сахҳтар аст, зеро дар як замон малахҳо бӯстонро хӯрда тамом карданду мардум аз наёфтани чизе ё зироате малахҳоро...

Байти 7-ум дар аксари нусхаҳо чунин омадааст:

Дар он ҳол пеш омадам дӯсте,

Аз ӯ монда бар устухон нӯсте (1, 320; 2, 142; 3, 74; 4, 46; 5, 333; 6, 28; 7, 58; 8, 179; 10, 68).

Аммо шорехи асар – Ҳазоилӣ онро ба гунаи зер овардааст:

*Дар он сол пеш омадам дӯсте,
Аз ӯ монда бар устухон нӯсте (9, 108).*

Дар ихтилофоти калимоти ишорашуда “**ҳол**”-у “**сол**” гуфтан мумкин аст, ки ҳар ду калимот ҳамвазн буда, навъи якуми он, яъне дар он **ҳол** дурусттар аст, зеро дар ҳолате он дӯст наздаш омад, ки ҳама ҷой хушкivu қаҳтӣ ва мардум саргарон буданд.

Байти 8-ум дар аксар нусах чунин омадааст:

***В-агарчи ба мукнат** қавихол буд,
Худованди ҷоҳу зару мол буд (1, 32; 3, 74; 4, 46; 5, 333; 7, 58; 9, 108; 10, 68).*

Дар нусаҳои дигар:

***Шигифт омадам, к-ӯ** қавихол буд,
Худованди ҷоҳу зару мол буд (2, 142; 6, 28; 8, 179).*

Чунонки ба назар расид, дар абёти мазкур иштироки калимот ба кулӣ фарқунанда аст, вале дар мавриди мавзунии абёт ягон ноқисӣ дида нашуд, аз лиҳози маънӣ низ ҳар ду тарз коста нест.

“Мукнат” дар луғат маънии боигарӣ, сарват, молу мулкро дорад ва азбаски нусаҳои Ҳамидризои Мачидободӣ, нусаҳои Ғуломхусайни Юсуфӣ, Абдуманнони Насриддин, Муҳаммадалии Фурӯғӣ, Муҳаммад Ҳазоилӣ ва интишороти байналмилалӣ “Алҳудо” (1; 3; 7; 4; 5; 9; 10) дар асоси сарчашмаҳои бозътимод таҳия шудаанд, зоҳиран нусаҳои асл “**В-агарчи ба мукнат** қавихол буд” аст.

Байти 9-ум дар нусаҳои зери дасти мо чунин омадааст:

*Бад-ӯ гуфтам: Эӣ ёри покизаҳӯӣ
Чӣ дармондагӣ пешат **омад? Бигӯӣ** (3, 74; 7, 58; 9, 108).*

*Бад-ӯ гуфтам эӣ ёри покизаҳӯӣ
Чӣ дармондагӣ пешат **омад бигӯӣ** (1, 321; 5, 333; 10, 68).*

***Ба дӯ** гуфтам: “Эӣ ёри покизаҳӯ
Чӣ дармондагӣ пешат **омад? Бигӯ!**” (6, 28)*

***Бад-ӯ** гуфтам: “Эӣ ёри покизаҳӯ
Чӣ дармондагӣ пешат **омад? Бигӯ!**” (2, 142); (8, 179)*

*Бад-ӯ гуфтам: «Эӣ ёри покизаҳӯӣ,
Чӣ дармондагӣ пешат **омад, бигӯӣ**» (4, 46).*

Чунонки дида шуд, ихтилофоти нусах зиёд нест, танҳо дар будан, ё набудани ҳамсадои “йот” (аз рӯи талаботи ҳодисаҳои савтӣ ҳар ду тарз ҳам дуруст аст), ё худ гузоштан, ё нагузоштани аломатҳои китобат мебошад. Азбаски баъзе нусаҳо бо хатти кириллӣ ва баъзе бо хатти арабиасоси форсианд, талаботи имлоии забони тоҷикӣ ва форсӣ ба назар гирифта шудааст.

Байти 12-ум дар бештари нусаҳо чунин аст:

*На борон **ҳамеояд** аз осмон
На бармеравад дуди фарёдхон (1, 321; 3, 75; 4, 46; 5, 333; 7, 58; 9, 108; 10, 68).*

Дар нусаҳои дигар бошад:

*На борон **ҳамеборад** аз осмон
На бар меравад дуди фарёдхон (2, 142; 6, 29; 8, 179).*

Чунон ки маълум аст, ки дар ҳар даври замон истифодаи калимот ва ҳатто маънии онҳо низ тағйир меёбад ва имрӯз мо шакли “боридан”-ро истифода менамоем, валекин тарзи “ҳамеояд” нисбатан саҳеҳтар мебошад ва мутақод бо “бармеравад” аст.

Дар байти 15-ум чунин ихтилоф ба назар расиданд:

Нигаҳ кард ранҷида дар ман фақеҳ,

Нигаҳ кардани олим андар сафех (1, 321; 3, 75; 4, 46; 5, 334; 7, 58; 9, 109; 10, 69).

Дар нусхаҳои тоҷикистонӣ бошад:

Нигаҳ кард ранҷида дар ман фақеҳ,

Нигаҳ кардани оқил андар сафех (2, 142; 6, 29; 8, 179).

Калимаи “олим” дар луғат маънии донишманд, соҳиби илм ва “оқил” - боақл, хирадманд, доно тавзеҳ ёфтааст. Ин калимот мазмунан ҳамрадиқанд, аммо нусхаҳои, ки дар онҳо калимаи “олим” омадааст, ба зоҳир саҳеҳ ва асл мебошанд. Аз ҷониби дигар, “фақеҳ” – шахси олим ва донандаи илми фикҳ аст ва “сафех” нодонро гӯянд.

Байти 16-ум дар баъзе нусхаҳо чунин омадааст:

Ки: «Мард арчи бар соҳил аст, эй рафиқ,

Наёсояд ӯ дӯстонаи ғариқ (1, 321; 3, 75; 4, 46; 5, 334; 7, 58; 9, 109; 10, 69; 2, 142; 8, 179).

Дар нусхаи дигар:

Ки: «Мард арчи бар соҳил аст, эй рафиқ,

Наосояд ӯ дӯстонаи ғариқ (6, 29).

Дар мавриди калимоти “наёсояд” ва “наосояд” гуфтан мумкин аст, ки ин ҷо ҳодисаи забонӣ мавҷуд аст, яъне баъд аз садоноки “а” садоноки “о” ҳамчун “ё” талаффуз шудааст ва “наёсояд” талаффуз кардан саҳеҳтару осонтар мебошад.

Байти 17-ум дар нусхаҳо ба гунаи зер аст:

Ман аз бемуродӣ наям рӯйзард,

Ғами бемуродон дилам хаста кард (2, 142; 3, 75; 6, 29; 7, 58; 8, 179).

Ман аз бенавой наям рӯйзард,

Ғами бенавоён рухам зард кард (1, 321; 4, 46; 5, 334; 9, 109; 10, 69).

“Бемурод” – дар луғат маънии ноқомӣ, маҳрумиятро дошта, “бенаво” – бечизу чора, нодор, фақир, қашшоқ шарҳ ёфтааст (11, 173).

Шайх Саъдӣ мегӯяд: “Ман на аз бенавоии худ, балки аз бенавоии мардум рӯйзард шудам.” Ба андешаи мо гунаи сонӣ нисбатан саҳеҳ аст.

Байти 19-ум дар аксари нусхаҳо чунин аст:

Яке аввал аз тандурустон манам,

Ки реше бубинам биларзад танам (1, 321; 3, 75; 4, 47; 5, 334; 7, 58; 9, 109; 10, 69).

Бихамдуллаҳ, арчи зи реш эминам,

Чу реше бубинам, биларзад танам (2, 142; 6, 29).

Яке аввал аз тандурустон манам,

Чу реше бубинам биларзад танам (8, 180).

Реш дар луғат – чароҳате, ки дар бадан пайдо мешавад (бе захм задан) шарҳ ёфта, дар ин ҷо мачрӯҳии руҳӣ (воҳиди фразеологӣ – мачрӯху абгор гардидан), яъне ғаму дарди халқ дар назар дошта шудааст.

Азбаски нашрҳои Ҳамидризои Мачидободӣ, Муҳаммадалии Фуруғӣ, Муҳаммад Ҳазоилӣ ва Ғуломҳусайни Юсуфӣ бо истифода аз сарчашмаҳои бозътимод таҳия шудаанд (*руҷӯъ шавад*: 1, 7-18; 5, Пешгуфтор; 9, 7-8; 7, 13-15), мо низ тақя бар ин нусхаҳо тарзи аввалро дурусттар пиндоштем.

Байти 20 -ум ба гунаи зер омадааст:

*Муназғас бувад айши он тандуруст,
Ки бошад ба паҳлӯи **ранҷури** суст (3, 75; 7, 58).*

*Муназғас бувад айши он тандуруст,
Ки бошад ба паҳлӯи **бемори** суст (1, 321; 2, 142; 4, 47; 5, 334; 6, 29; 8, 180; 9, 109; 10, 69).*

“**Бемор**” ва “**ранҷур**” ҳарду калимаҳои муродиф ҳастанд, яъне дар луғат маънои ранҷида, дардманд, машаққаткашида шарҳ ёфтааст, аммо ҳангоми қироат калимаи **ранҷур** нисбатан равонтару мавзунтар талаффуз мегардад.

Байти 21 -ум бошад, чунин омадааст:

*Чу бинам, ки дарвеши мискин **наҳ(в)ард**,*

Ба ком андарам луқма захр асту дард (1, 322; 2, 142; 3, 75; 4, 47; 5, 334; 7, 58; 10, 69).

Баъзе аз нусхаҳои тоҷикистонӣ чунинанд:

*Чу бинам, ки дарвеши мискин **наҳӯрд**,*

Ба ком андарам луқма захр асту дард (6, 29; 8, 180).

Байти мазкур дар нусхаи Ҳазоилӣ мавҷуд набуда, дар бобати калимаҳои ихтилофии ишорашуда ҳаминро бояд зикр кард, ки шакли аввал ба имлои забони форсӣ мутобиқ буда, дар бобати талаботи қофия низ саҳеҳ аст. Дар баъзе нусхаҳои тоҷикистонӣ бошад (6, 180; 8, 180), қофия маъюб мебошад.

Байти 22:

*Якero ба зиндон **барӣ** дӯстон*

Кучо монадаш айш дар бӯстон? (3, 75; 7, 58)

*Якero ба зиндон **дараиш** дӯстон*

Кучо монадаш айш дар бӯстон? (1, 322; 2, 142; 4, 47; 5, 334; 6, 29; (8, 180; 9, 109; 10, 69)

Саъдӣ дар байти хотимавии ҳикоят мегӯяд: “Якero, ки дӯстонаш дар зиндонанд, дар дилаш чӣ гуна сайр дар бӯстону айшу хурсандӣ мегунҷад? “**Барӣ**” – дар луғат маънои “ҳолӣ, дур аз чизе” омада, дар баъзе аз нусхаҳо ҷои ин, калимаи “**дараиш**” (яъне: якero, ки дӯстонаш дар зиндонанд) омадааст. Ҳар ду шакл ҳам аз ҷиҳати маънӣ саҳеҳанд, аммо гунаи аввал мавзунтару хушоҳангтар буда, чунонки зикр гардид, Ғуломҳусайни Юсуфӣ бештар ба нусхаҳои хаттӣ рӯ овардааст.

Ихтилофот дар нусхаҳо зиёданд ва сабаб дар он аст, ки ҳар яке аз сарчашмаҳои гуногун истифода намудаанд. Чунонки зикр гардид, ҳангоми ошно шудан бо пешгуфтору муқаддимоти китобҳои мазкур маълум гашт, ки нусхаҳои Ғуломҳусайни Юсуфӣ,

Муҳаммадалии Фуруғӣ, Муҳаммад Хазоилӣ, Ҳамидризои Мачидободӣ (нашрҳои форсӣ) ба манбаҳои асл рӯ овардаанд ва матни ҳикояти онҳо нисбати нусхаҳои боқӣ саҳеҳтар аст.

Аз ҷумла, Гуломхусайни Юсуфӣ дар баҳши “Муқаддима”-и китобаш мушаххасан унвони 10 нусхаи хаттиро, ки дар наشري китоби ҳеш онҳоро ҳамчун сарчашма қарор додааст, бо зикри макони нашру дар кадом китобхонаҳо маҳфуз доштан, инчунин таърихи таҳрири нусхаҳои мазкурро оварда, баён доштааст, ки асосан ба нусхаи хаттии “Куллиёт”-и Саъдӣ мутааллиқ ба Гиренавӣ, ки нахуст дар Лондон буда, баъд даст ба даст шуда ва акнун дар китобхонаи Будамир дар Жинав ниғаҳдорӣ мешавад, таъя намудааст: “... ва нусхаест комилу муътабар, ки дар ин чоп нусхаи асос қарор гирифтааст” (7, 13).

Аз ин лиҳоз, ба хулоса омадан мумкин аст, ки матни нисбатан дуруст ва наздик ба асли ҳикоят ҳамон аст, ки мо дар боло овардаем.

Ҳамин тавр, мушоҳида гардид, ки баъзе абёти ҳикоят, дар нусхаҳои мазкур ба дигаргунӣ дучор гардидаанд, вале бояд қайд кард, ки мақсади асосии ҳикоят ҳамон беарво набудан аз ғами якдигар, ҳамеша дар фикри манфиати ҳеш нагаштан ва махсусан, ҳамдаму ғамхор будан ба ҳангоми тангдастию эҳтиёҷмандӣ мебошад. Ҷунонки ин маънӣ дар байти машҳури Саъдӣ омадааст:

*Чу узве ба дард оварад рӯзгор
Дигар узвҳоро намонад қарор*

Пайнавишт:

- 1- “Бӯстон” ва “Гулистони” Саъдӣ/ бо қўшиши Ҳамидризои Мачидободӣ. – Теҳрон: Парвон, 1393. – 624 с.
- 2- Гулишани адаб, намунаи назми форсу тоҷик, асрҳои XIII – XIV. Ҷ. 1. - Душанбе: Ирфон, 1975. – 496 с.
- 3- Дар орзуи хубӣ ва зебоӣ, Гузидаи Бӯстони Саъдӣ/ интиҳоб ва тавзеҳи дуктур Гуломхусайни Юсуфӣ, чопи саввум. – Теҳрон: Сухан, 1373. – 575 с.
- 4- Достонҳои дилангез аз “Бӯстон”-и Шайх Саъдӣ, интиҳоб ва шарҳу нигориши насри Абдуманнони Насриддин. - Хучанд: Ношир, 2008. – 228 с.
- 5- Куллиёти Саъдӣ/ ба тасҳеҳи Муҳаммадалии Фуруғӣ. – Теҳрон: Ҳирмис, 1337. – 1408 с.
- 6- Саъдии Шерозӣ, Бӯстон/ С. Айнӣ, наشري сеюм. - Душанбе: Маориф, 1977. - 160 с.
- 7- Саъдии Шерозӣ, Бӯстон/ Тавзеҳ ва тасҳеҳи Гуломхусайни Юсуфӣ. - Теҳрон: Интишороти Хоразмӣ, 1372, чопи чорум. - 620 с.
- 8- Саъдии Шерозӣ, Мунтахаби Куллиёт, Иброҳим Ализода, Абдусалом Деҳотӣ. - Сталинобод: Наширети давлатии Тоҷикистон, 1956. - 434 с.
- 9- Шарҳи Бӯстон/ Таълифи дуктур Муҳаммад Хазоилӣ, чопи аввал. - Созмони чопу интишороти Ҷовидон, 1353. - 480 с.
- 10- Шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ / Бӯстон. - Теҳрон: Интишороти байналмилалӣ “Алҳудо”, 1371, чопи аввал. - 463 с.
- 11- Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди якум. - Москва: Советская энциклопедия. -1969. - 952 с.
- 12- Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди дуюм. - Москва: Советская энциклопедия. -1969. - 950 с.

Reference Literature:

1. “Buston” and “Guliston” by Saadi // under the editorship of Hamidrizo Madjdobodi. – Tehran: Parvon, 1393 hijra. – 624 pp.
2. Literary Flower-Garden (Patterns of Persian-Tajik Poetry of the XIII-th – the XIV-th Centuries). Part 1. – Dushanbe: Cognition, 1975. – 496 pp.

3. *The Dream about the Dainty and the Beautiful. Selected Bustana by Saadi // selection and commentaries by Dr. Gulomhusayn Yusufi. The third edition. – Tehran: Word, 1373 hijra. – 575 pp.*
4. *Exciting Dastans from “Bustana” by Sheik Saadi; selection; commentary and prosaic appendices by Abdumannon Nasriddin. – Khujand: Publisher, 2008. – 228 pp.*
5. *Saadi`s Compositions // Commentaries by Muhammadali Furughi. – Tehran: Hirmis, 1337 hijra. – 1408 pp.*
6. *Saadi Shirazi. Buston // S.Aini, edition 3. – Dushanbe: Enlightenment, 1977. – 160 pp.*
7. *Saadi Shirazi. Buston // Commentaries and Recension by Gulomhusayn Yusufi. – Tehran: Khorazmi Publishing-House, 1372, edition 4. – 620 pp.*
8. *Saadi Shirazi. Selected Works, compilers: Ibrohim Alizoda, Abdusalom Dehoti. – Stalinabad: Tajik State Publishing-House, 1956. – 434 pp.*
9. *Commentaries to Bustana // Compositions of Dr. Muhammad Hazoili. The first edition. Publishing-house “Jovidon” (The Eternal and Immortal). 1353 hijra. – 480 pp.*
10. *Sheikh Muslihiddin Saadi Shirazi // Buston. – Tehran: International publishing-house “Alhudo” (Allah Almighty), 1371 hijra, the first edition. – 463 pp.*
11. *Tajik Language Dictionary. V.1. – M.: Soviet Encyclopedia, 1969. – 952 pp.*
12. *Tajik Language Dictionary. V.2. – M.: Soviet Encyclopedia, 1969. – 950 pp.*